

ONA TILI DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN GRAMMATIK MASHQLAR ORQALI O'QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI OSHIRISH USULLARI

Zokirov Javohir G'aybullo o'g'li

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

E-mail: jzokirov6@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili darslarida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda grammatik mashqlar imkoniyatlari tahlil etiladi. Unda ona tili grammatikasidagi nazariy bilimlarni mustahkamlash va ularni amaliy qo'llash jarayonida mantiqiy tafakkurni teranlashtiruvchi mashq turlari taklif etiladi. Mualliflar grammatik tuzilmalardan mantiqiy xulosa chiqara bilish, til birliklarini izchil va tizimli tarzda tahlil qilish, mustaqil fikrlash hamda ijodiy yondashuvlarni shakllantiruvchi yondashuvlarni ko'rsatib o'tadilar. Maqola xulosalarida esa ona tili darslarida grammatika mashqlari orqali o'quvchilarning nafaqat lingvistik, balki mantiqiy-idrokiy salohiyati ham sezilarli darajada o'sishini ta'minlash usullari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, grammatika mashqlari, mantiqiy fikrlash, lingvistik salohiyat, nazariy bilimlar, amaliy qo'llash, ijodiy yondashuv, o'quvchilar.

Til ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarga og'zaki va yozma nutqni ongli, savodli va ifodali shakllantirish, shuningdek, ularning tahliliy va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdan iborat[1-3]. Ona tili darslarida beriladigan nazariy bilimlar, avvalo, grammatik qonuniyatlar asosida shakllanadi. Ushbu jarayon o'quvchilarda nafaqat lingvistik salohiyatni mustahkamlash, balki matnlar, jumlar va so'z tuzilmalari ustida izchil, tartibli fikrlash malakasini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, grammatika mashqlari o'quvchilarning analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy amaliyotlarini faollashtirishi bilan ahamiyatlidir. Shu bois, ona tili darslarida grammatik mashqlarni to'g'ri tanlash va samarali qo'llash orqali o'quvchilarning aqliy salohiyatini oshirish, ularni mustaqil fikrlovchi shaxslarga aylantirish bunday tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada grammatik mashqlar orqali mantiqiy tafakkurni rivojlantirish usullari, ularning amaliy qo'llanilish xususiyatlari va nazariy asoslari xususida so'z yuritiladi.

Grammatik mashqlar va mantiqiy fikrlash o'rtasidagi bog'liqlik Ona tili darslarida grammatik qoidalarni o'rganish shunchaki yodlash bilan cheklanmasligi, balki ularni amaliy qo'llash natijasida puxta o'zlashtirishga erishish maqsadga muvofiqdir. Grammatik mashqlar yordamida o'quvchilar nafaqat so'z turkumlari,

ularning shakllanishi va o'zgarishini, balki so'z birikmalari, gap qurilishi, matn tarkibiy tuzilishini chuqur tahlil qiladi[4-7]. Bu jarayonda o'quvchilar mustaqil ravishda xulosa chiqarishga, o'zlarining til haqidagi bilimlarini mantiqiy zanjirga solishga majbur bo'lishadi. Masalan, so'z turkumlarini aniqlash, gap bo'laklarini topish yoki so'zlarni ma'no va vazifasiga ko'ra taqqoslash kabilar o'quvchilarda tahliliy va mantiqiy tafakkur jarayonini uyg'otadi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan grammatik mashq turlari

Tahliliy mashqlar: O'quvchilarga bitta gapni berib, uning tarkibiy qismlarini grammatik jihatdan ajratish, so'z turkumlarini o'rinli belgilash, gap bo'laklarini aniqlash topshiriladi. Bunda har bir elementning gapdagi vazifasini tushunish, so'zlar o'rtasidagi mantiqiy aloqalarni aniqlash zaruriyati yuzaga keladi[8].

Taqqoslash mashqlari: Bir necha o'xshash yoki qarama-qarshi tuzilishga ega gaplar, so'z birikmalari, grammatik shakllar taqdim etilib, o'quvchilardan ularning farq va o'xshashliklarini topish so'raladi[9]. Natijada ular farqlash mezonlarini mustaqil ishlab chiqib, olingan natijalarni umumlashtiradilar.

Mantiqiy ketma-ketlikni aniqlash mashqlari: Matnda so'z, jumla yoki bo'laklarning mantiqiy tartibini tiklash vazifasi beriladi. O'quvchilar mavjud grammatik va semantik bog'liqliklarni inobatga olgan holda mos ravishda matn qismlarini joylashtirish orqali mantiqiy izchillikni ta'minlaydilar[10]. Bu mantiqiy fikrlash, xotira va izchillikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bitta turdagi gapni yoki so'z birikmasini boshqa grammatik shaklga o'tkazish topshiriqlari orqali o'quvchilar grammatik birliklar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni chuqur tushunib yetadilar. Bu jarayon til qurilishi sistemasi haqida mantiqiy tushuncha hosil qiladi[11-14].

Didaktik prinsiplardan samarali foydalanish Grammatik mashqlar orqali mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda didaktik prinsiplar muhim ahamiyatga ega. Avvalo, onglilik va faoliyatga yo'naltirilganlik prinsipi asosida o'quvchiga beriladigan mashq mohiyatini tushunishi, topshiriqni bajarayotganda ongli ravishda harakat qilishi ta'minlanadi. Izchillik va tizimlilik prinsipi bilan mashqlar bosqichma-bosqich murakkablashtirib boriladi, shu orqali o'quvchining mulohaza yuritishi, yangi grammatik bilimlarni oldin o'zlashtirganlariga bog'lash ko'nikmasi shakllantiriladi. Yaratijchilik prinsipi orqali esa o'quvchilarning grammatik qonuniyatlarga asoslangan holda yangi gaplar tuzishi, yasalma matnlarni yaratishi, bunday jarayonda mustaqil fikrlashi rag'batlantiriladi[15].

Ta'limiy-texnologik vositalardan foydalanish Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy texnologik vositalardan foydalanishning samarasini oshirish mumkin. Elektron darsliklar, interfaol doskalar, maxsus mobil ilovalar yoki veb-resurslar orqali o'quvchilar o'zlashtirgan grammatik bilimlarini test, krossvord,

onlayn mashqlar va interfaol topshiriqlar yordamida mustahkamlaydilar. Bu jarayon o'quvchilarning qiziqishini oshirib, mustaqil o'rganish faoliyatini rivojlantiradi[16].

Natijalar va baholash mezonlari Grammatik mashqlar orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonining samaradorligini baholash uchun mezonlar ishlab chiqish zarur. Masalan, o'quvchilarning gap bo'laklarini aniqlashdagi xatoliklar soni, murakkab gaplarni to'g'ri tahlil qilish ko'rsatkichlari, mavzuli matnni izchil qayta tuzish qobiliyati, so'zlarni o'rinli tanlab, jummalarni mantiqiy bog'lash orqali foydali xulosa yoki hikoya tuza olish salohiyati baholanadi. Bunday natijalar o'quvchilarning faqat grammatik bilim emas, balki umumiy mantiqiy tafakkur darajasini ham ko'rsatadi[17]. Ona tili darslarida grammatik mashqlarni to'g'ri tanlash va samarali qo'llash orqali o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish, ularning lingvistik salohiyati bilan birga aqliy salohiyatini ham kengaytirish, eng muhimi – o'quvchilarni mustaqil, analitik va ijodiy fikrlovchi shaxslarga aylantirish mumkin[18-19].

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida grammatik mashqlarni maqsadli hamda puxta o'ylangan holda qo'llash o'quvchilarning nafaqat lingvistik bilimlarini, balki mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Grammatik qonuniyatlarni tahlil qilish, so'z va gap tuzilmasi ustida izchil ishlash, o'zaro bog'liqliklarni aniqlash, transformatsiya hamda taqqoslash kabi mashqlarning muntazam qo'llanilishi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy yondashuvni shakllantirishga undaydi. Natijada o'quvchilar nazariy bilimlardan amaliy foydalanish orqali muammoli vaziyatlarda ham to'g'ri va lo'nda xulosalar chiqarish, nutqiy faoliyatini puxta asoslash, aniq va mantiqiy mulohaza yuritish kabi zarur kompetensiyalarga ega bo'ladilar. Shu tariqa, grammatik mashqlarni mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi vosita sifatida ilmiy-metodik jihatdan asoslab berish, ularni didaktik prinsiplarga mos o'quv jarayoniga integratsiya qilish, ona tili o'qitish amaliyotida muhim va samarali natijalar keltiradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Зокиров, Д. (2022). Ona tili va o'qish sav odxonligi darslarida matn ustida ishlash yo'llari. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(2), 288-291.
2. Zokirov Javohir G'aybullo O'g'li (2023). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA KLASTER METODLARIDAN FOYDALANISH. *Science and innovation*, 2 (Special Issue 4), 76-79. doi: 10.5281/zenodo.7926259
3. Javohir G'aybullo O'g'li Zokirov (2023). ZAMONAVIY ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANINING YANGILANISHI, MAZMUNI VA AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, 5 (NUU conference 3), 90-96.

4. Zokirov Javohir G‘aybullo o‘g‘li, 1-3-Sinf O‘Quvchilariga Ona Tili Va O‘Qish Savodxonligi Fanidan Beriladigan Mashqlar Turlari, *Journal of Innovation, Creativity and Art: Vol. 2 No. 2 (2023): Journal of Innovation, Creativity and Art*
5. Javohir G‘aybullo o‘g‘, Z. (2023). 1-3-Sinf O ‘Quvchilariga Ona Tili Va O ‘Qish Savodxonligi Fanidan Beriladigan Mashqlar Turlari. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, 2(2), 161-163.
6. Zokirov , J. (2023). SIFATLI TA‘LIM BERISHDA ZAMONAVIY ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLIGINING ROLI. *Interpretation and Researches*, 2(1). извлечено от
<http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1134>
7. O‘G‘Li, Z. J. G., & Aliyarovich, T. E. (2022). BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA QO‘LLANILADIGAN METODLAR. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 131-142.
8. Zokirov, J., & Matluba, T. (2022). ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINI O ‘RGANISHDA MATN USTIDA ISHLASH USULLARI. *TA‘LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(4), 218-223.
9. O‘g‘li, Z. J. G. (2022). O‘QUVCHILARNING DUNYOQARASHI, BILIMINI OSHIRISHDA ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI FANINING AHAMIYATI. *PEDAGOGS jurnali*, 10(3), 124-129.
10. Muqimovich, Y. S. Use of Interactive Methods in Teaching Historical Topics in Primary School Reading Lessons. *JournalNX*, 326-329.
11. Yakubov, S., & Zokirov, Z. (2021). ЛЮБОВЬ К РОДИТЕЛЯМ И ПОЧИТАНИЕ ИХ-ОСНОВНОЕ ЗВЕНО ВОСПИТАНИЯ. *Theoretical & Applied Science*, (4), 439-442.
12. Zokirov, J. (2022). THE IMPORTANCE OF STRENGTHENING LESSONS IN STUDENTS'MOTHER TONGUE AND READING LITERACY. *Academic research in modern science*, 1(9), 344-348.
13. Sayfiddinovich, X. R., & Javohir Gaybullo og, Z. (2021). Boshlanganchi Sinf O‘quvchilarida Ekologik Tafakkurni Shakllantirishning Etnopedagogik Asoslari. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(6), 62-71.
14. Xurramov, R. S., Zokirov, J. G. O., & Temirova, M. K. Q. (2021). Ethnopedagogical Fundamentals of Developing Interest in Natural Aesthetics in Primary School Students. *Scientific progress*, 2(7), 832-839.
15. Xurramov, R. S., Zokirov, J. G. O., & Xurramov, M. S. (2021). Use Of The Heritage Of Central Asian Thinkers In The Formation Of Ethnopedagogical, Ethnographic Views Of Primary School Students. *Scientific progress*, 2(7), 846-853.

16. Xurramov, R. S., Zokirov, J. G. O., & Xurramov, M. S. (2021). Use Of The Heritage Of Central Asian Thinkers In The Formation Of Ethnopedagogical, Ethnographic Views Of Primary School Students. *Scientific progress*, 2(7), 846-853.
17. Sayfiddinovich, K. R. (2021). The Role of using Interactive Methods in Primary School Lessons. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(6), 114-123.
18. Zokirov, J. G. O., & Xurramov, R. S. (2021). Formation Of Ethnopedagogical Views Among Students Through The Study Of The Life And Work Of Alisher Navoi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 339-343.
19. Yoqubov, S., & Zokirov, J. (2017). OQUVCHILARNI SAVOL BERISHGA ORGATISH USULLARI. In *НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ* (pp. 110-112).